

Gönderim Tarihi: 03.04.2017 Kabul Tarihi: 26.04.2017

CUMHURİYET DÖNEMİ ORTAÖĞRETİM MANTIK DERS KİTAPLARINDA BİYOLOJİ TEORİLERİ VE POZİTİVİZM ETKİLERİ

Ekrem Ziya DUMAN*

Dilek BAŞERER**

BIOLOGY THEORIES AND THE EFFECT OF POSITIVISM IN THE COURSEBOOKS OF LOGIC AT THE REPUBLICAN PERIOD SECONDARY EDUCATION

Öz

Çalışmanın amacı, Cumhuriyet dönemi ortaöğretim mantık ders kitaplarında metodoloji başlığı altında biyolojide yer alan canlılar hakkındaki teorilerden pozitivistliğe geçişi göstererek pozitivistliğin etkilerini ortaya koymaktır. Bu amaç ile 1924, 1935 ve 1957 mantık dersi öğretim programları çerçevesinde ele alınan Cumhuriyet dönemi ortaöğretim mantık kitapları incelenmiştir. Bu inceleme ise doküman inceleme yoluyla gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde, nitel bir analiz yöntemi olan içerik analizi kullanılmıştır. Cumhuriyet dönemi ortaöğretim mantık ders kitaplarında yer alan biyoloji teorilerine ilişkin felsefi ve ilmi teoriler olarak kategorilere ayrılan teoriler mekanizim, dinamizim, organizim, 18. yy Cuvier türlerin değişmezliği, 18. yy. Lemarck transformizm, 19. yy. Darwin tabii ayıklama teorisi ile 20. yy. Hgo De Vries mütasyon temaları olarak ele alınmıştır. Bu temalar doğrultusunda kitaplarda ele alınan tanımların nasıl olduğu, ne şekilde benzerlik ya da farklılık gösterdiği ortaya konulmuş ve bu temalar ile pozitivistlik aralarında ilişki kurularak bulgular elde edilmiştir. Bulgular sonucunda 1957 programına kadar pozitivistliğin mantık ders kitapları üzerinde yoğun şekilde etkisi olduğu görülmüş, bu programdan sonra pozitivistliğin etkisinin azaldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lise Mantık Dersi Öğretim Programı, Mantık Ders Kitapları, Biyolojide Teoriler, Pozitivistlik.

Abstract

The purpose of the study was to show how the transition from the theories about organisms taking place in biology under the heading of methodology in the course books of logic in Republican Period secondary education to positivism occurred and determine the effects of positivism. In this sense, the theories was investigated

---

*Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı, e-posta: ezduman@gazi.edu.tr.

**Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı, e-posta: dilek.baserer@atauni.edu.tr.

in the logic books in the Republican Period secondary education that were examined within the framework of teaching programs of the course of logic in the years 1924, 1935 and 1957. The investigation was carried out as documentation. In the analysis of the documentation, content analysis, which is a qualitative analysis method, was used. The theories categorized as philosophical and scientific ones regarding biology theories taking place in the course books of logic in the Republican Period secondary education were taken as mechanism, dynamism, organism, Cuvier's theory of constancy of species in 18th century, Lamarck's transformism in 18th century, Darwin's theory of the natural selection of species in 19th century, and mutation themes of Hugo De Vries in 20th century. In line with these themes, how the definitions in the books were, to what extent they were similar or different were determined and findings were obtained by making a connection between these themes and positivism. As a result of the findings, it was determined that positivism up to the program of 1957 had an intensive effect on the course books of logic and that the effect of positivism decreased after this program.

Keywords: Teaching Program of High School Logic Course, Logic Course Books, Theories in Biology, Positivism.

1. Giriş

Cumhuriyet döneminden günümüze kadar mantık öğretiminde uygulanan programlar 1924, 1935, 1950 (08.05.1950 tarihli ve 589 numaralı Tebliğler Dergisi'nde, 10.04.1950 tarihli ve 585 sayılı Tebliğler Dergisi'ne atıfta bulunularak "Lise Dersi Konuları" olarak belirtilmiştir.), 1957, 1976, 1986, 1993 ve 2009 programlarıdır. Yapılan çalışma gereği Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1970'li yıllara kadar mantığın tatbiki mantık veya metodoloji denen bölüm bilimlerin (Biyoloji, Psikoloji, Tarih, Matematik, Fizik, Kimya gibi bilimler) metotlarına ayrılmıştır. Bu nedenle de çalışmada 1924, 1935 ve 1957 mantık dersi öğretim programlarına göre yazılmış kitaplar seçilmiş ve bu ders kitaplarındaki metodoloji bölümü içeriğinde yer alan konulara bakılmıştır. Çünkü çeşitli konuların ispatlarının sağlanabilmesi daha çok "Metodoloji" konularının içeriği ile mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla bu konular ile değişik ilimlerin ispatlarda, bilgiyi nasıl elde ettikleri, bu çerçevede bilgileri doğrulamadaki metotları ele alınmış, birbirleri ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Özellikle Cumhuriyet döneminin ilk programı olan 1924 mantık dersi öğretim programında "Metodoloji" ünitelerine büyük oranda yer verilmiştir. Örneğin; Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kitaplarda, tatbiki mantık kısmına kapsamlı şekilde yer verilirken suri mantığa daha az yer verilmiştir. Tatbiki mantık ya da metodoloji olarak geçen bölümlerde bilimlerin metotlarının açıklamaları, konuları, gelişmeleri ve ilkeleri ele alınmıştır. Tatbiki mantığın, dolayısıyla mantığın bilimlerde nasıl kullanıldığı ve pratik hayatta uygulanışı ayrıntılı şekilde anlatılmıştır (Duman; 2014: 295).

1935 mantık dersi öğretim programında ise mantığın felsefe derslerinin en önemli kısmı olduğu, öğrencilerin bu ders ile o zamana kadar okudukları ilimleri bir araya getirme kapasitesini kazanacakları ve onların özünü kavrayacakları ifade edilmiştir. Ayrıca öğretmenin bu derste matematik, fizik, biyolojik ve sosyal ilimlerden bahsederken onların gelişim tarihini kısaca söylemesi gerektiği de belirtilmiştir. Böylece karşılaştırma ile benzerlikleri de ele alarak ders işlenmiş ve öğrenciler konuları daha iyi kavranmış olur denilmiştir (1935 Lise programı; 1935:15-17).

1950 mantık dersi öğretim programı ile Talim ve Terbiye Kurulu tarafından 23.07.1952 tarihli ve 150 karar sayısı ile 06.06.1949 tarih ve 5429 sayılı kanun gereğince serbest basıma bırakılmış olan mantık ders kitaplarına ilişkin bir şartname belirlenmiştir. Bu şartnameye göre mantık ders kitaplarında bazı özel vasıflar aranmaktadır. Bunlardan çalışmanın amacını da yansıtan vasıflar şunlardır (Devlet Matbaası; 1953:4,5):

- Mantık kitapları, öğrencilerin çeşitli bilimler arasındaki ilgileri görmelerine, bilim zihniyeti kazanmalarına ve müspet bilimin önemini takdir edecek şekilde yetiştirmelerine hizmet edecektir.
- İnceleme ve alıştırmalarda, konuların işlenmesinde fizik, kimya, biyoloji, sosyoloji, matematik, psikoloji, tarih gibi çeşitli ders kitaplarından parçalar, sorular ve örnekler bulunması mantık derslerinin bu derslerle bağlantısının sağlanması uygun olur.

1957 mantık dersi öğretim programı da 1950 programındaki aynı özellikleri paylaşmaktadır. 07.10.1957 tarihinde Maarif Vekaleti Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan mantık öğretimi programının amaçları arasında prensip ve teoriler ile analogi yoluyla akıl yürütme (kanun, muhtelif bilimlerde kullanılışı örneklerle anlatılacaktır) konularına yer verilmektedir (Maarif Vekâleti Tebliğler Dergisi 1957:154). Bu konular çerçevesinde “mantık ders kitaplarında yaklaşık olarak 1960 yıllarına kadar “Analoji” nin akıl yürütme çeşitleri içerisinde açıklanmadığı görülmektedir. Analoji bu döneme kadar daha çok “Metodoloji” konusu içerisinde; Biyoloji, Psikoloji, Tarih, Matematik gibi bilimlerin içerisinde yöntem olarak ele alınmıştır. Bilimlerin “Analoji”yi nasıl kullandığına ilişkin kapsamlı açıklamalar ve örnekler verilmiştir” (Duman; 2014:297).

1957 mantık dersi öğretim programı gibi 1924 ve 1935 mantık dersi öğretim programına göre yazılmış kitaplara bakıldığında “Metodoloji” konusu içerisinde yer alan fizik, kimya, biyoloji, matematik, psikoloji, tarih, coğrafya, etik gibi bilimler içerisinde analogiyi en fazla kullanan bilimin biyoloji olduğu görülmüştür. Bu nedenle de yapılan çalışmada mantık ders kitaplarında ele alınan biyolojideki teorilerin neler olduğu ve bu teorilerde pozitivistimin etkisinin nasıl gerçekleştiği incelenmiştir.

1. 1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Cumhuriyet dönemi ortaöğretim mantık ders kitaplarında metodoloji başlığı altında biyolojide yer alan canlılar hakkındaki teoriler üzerinden pozitivism yansımalarını göstermek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Cumhuriyet dönemi ortaöğretim mantık ders kitaplarında yer alan biyoloji teorileri nelerdir?
2. Biyoloji teorilerinde pozitivism yansımaları nasıldır?

1. 2. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, 1924, 1935 ve 1957 mantık dersi öğretim programları çerçevesinde ele alınan Cumhuriyet dönemi ortaöğretim mantık kitaplarındaki metodoloji içinde prensip ve teori kısmında biyolojideki teorilerin nasıl ele alındığı ve bu teorilerin her bir yazar için farklı ve ortak yanlarının bulunup bulunmadığını göstermek açısından önem taşımaktadır. Ayrıca 1957 mantık dersi öğretim programına kadar Cumhuriyet döneminde mantık ders kitaplarında metodoloji başlığına yer verilerek pozitivism süreci ele alınırken 1957 öğretim programından sonra bu başlığın kaldırılması ile mantık ders kitaplarında pozitivism etkisinin azaldığı görülmüştür. Bu durumun ne gibi etkilerinin olabileceğini de sorgulamak adına bu araştırma önem arz etmektedir.

2. Yöntem

Bu araştırma, var olan durumu ortaya koyması, mevcut olayların daha önceki olay ve koşullarla ilişkilerini dikkate alarak, durumlar arasındaki etkileşimi açıklaması ve geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemesinden dolayı tarama modelinde betimsel bir çalışmadır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Şimşek ve Yıldırım (2011) ile Merriam (2014) dokümanlar üzerinde çalışılan araştırmadan ziyade daha farklı amaçlar için üretildikleri ve araştırma öncesi elde mevcut olarak bulunan belgeler olduklarından bunların doğruluklarının araştırılması gerektiğini ve bunun da doküman incelemesi ile gerçekleştiğini söylemişlerdir. Doküman incelemesi ise araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizidir

2.2. Araştırma Materyali

Araştırmanın veri toplama aracı olarak 1929-1968 yılları arasında okutulan 1924, 1935 ve 1957 mantık dersi öğretim programlarına göre yazılan ortaöğretim mantık ders kitaplarıdır. Nitel araştırmalar genellikle amaçlı bir şekilde seçilmiş küçük örneklerle, hatta bazen tek bir örneklemle detaylı bir şekilde yapılır. Amaçlı örnekleme ise amaca yönelik veya yargı örnekleme olarak adlandırılır ve bu da vermek istenilen bilgiler doğrultusunda amacı kişinin kendisinin belirlediği ve bunları bulmak için araştırma yaptığı örneklemedir. Burada cevapları aranan soruları aydınlatacak bilgi bakımından geniş içeriğe sahip durumlara odaklanma söz konusudur (Patton; 2014:237). Yapılan bu çalışmada ise bu amaçlı örnekleme yönteminden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örneklemede temel anlayış “kalite, güvence çalışmalarında olağan bir strateji olan, daha önceden belirlenmiş bazı önem ölçütlerini karşılayan tüm durumları çalışma ve gözden geçirmedi” (Patton; 2014:238).

Bu çalışmadaki ölçüt ise Cumhuriyet döneminde okutulan ortaöğretim mantık ders kitaplarındaki metodoloji bölümünde pozitivizm yansımalarını gösteren, sınıflandırma ve analogi ile bağlantılı yapısı olan biyolojik teorilerin içerisinde yer alan akımlara yer verme durumları belirtilmiştir. Araştırmada çalışma materyali olarak 1929-1968 yılları arasında okutulan mantık ders kitapları kullanılmıştır. Bu kitaplar 1929 yılında Ağaoğlu Tezer’in “Suri ve Tatbiki Mantık” ile Hasan Ali Yücel’in “Suri ve Tatbiki Mantık”, 1943 yılında Cemil Sena Ongun’un “Felsefe ve Sosyoloji”, 1944 yılında Melike Uz ve Asım Uz’un “Filozofi Mantık, Toplum Bilim ve Ruhbilim”, 1947 yılında Hatemi Senih Sarp’ın “Mantık”, 1948 yılında Hazım Berge’nin “Mantık”, 1952 yılında Hasan Ali Yücel’in “Mantık Dersleri”, 1955 yılında Malik Adalan ve Kazım Baykal’ın “Mantık”, Hasan Ali Yücel’in “Mantık Dersleri”, 1959 yılında İhsan Kongar’ın “Mantık” ve 1968 yılında Hatemi Senih Sarp’ın “Mantık” kitaplarıdır.

2.3. Verilerin Toplanması

Veriler araştırmanın amaçları doğrultusunda araştırma materyaline dâhil olan 1929-1968 yılları arasında okutulan ortaöğretim mantık ders kitapları araştırmacılar tarafından dikkatlice taranıp, biyoloji teorileri-canlılar hakkındaki kuramlar- belirlenerek toplanmıştır.

2.3.1. Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması

Araştırmanın geçerlilik ve güvenirlik çalışması için iç geçerlilik (inandırıcılık), dış geçerlilik (aktarılabirlik) ile iç güvenirlik (tutarlık), dış

güvenirlğe (teyit edilebilirlik) bakılmıştır. Araştırmanın geçerliliğini sağlamada inandırıcılığını artırmak için toplanan verilerden elde edilen bulguların tutarlılığı kontrol edilmiştir. Buna yönelik olarak bulguların, ders kitaplarındaki veriler ile uyumluluğu kontrol edilmiş ve doğrudan alıntılar yapılarak araştırmanın inandırıcılığı yükseltilmeye çalışılmıştır. Ayrıca araştırmanın aktarılabilirliği konusunda araştırma süreci ve bu süreçte yapılan işlemler ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Araştırmanın güvenirlğini sağlamak için de bulgularda ortak olan ifadeler üzerinden grupta yapılmıştır. Ayrıca herhangi bir yorumda bulunmadan bu ifadelerin doğrudan alıntılar şeklinde verilmesine dikkat edilerek tutarlılık arttırılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte araştırma elde edilen verilerin analizinde kod, tema ve kategorilerin düzenli ve birbiri ile uyumlu açıklamalarına yer verilerek araştırmanın teyit edilebilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde nitel bir analiz yöntemi olan “içerik analizi” kullanılmıştır. Belirlenen teoriler üzerinde içerik analizleri yapılmış, bu analizler sonucunda kodlar, temalar ve kategoriler belirlenmiştir. Tavşancıl ve Aslan (2001), Cohen, Manion ve Morrison, (2007)’ e göre içerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesi, eldeki bilgilerin temel içeriklerinin ve içerdikleri mesajların özetlenmesine ve belirtilmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır. İçerik analizinin amacı toplanan verileri önce kavramsallaştırmak daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlemek ve buna göre veriyi açıklayan temayı saptanmak, verileri tanımlamak, kodlanmak ve kategorileştirilmesini sağlamaktır (Yıldırım ve Şimşek; 2013: 260).

3. Bulgular

Araştırmanın bulguları araştırma sorularını içeren iki temel başlık altında incelenmiştir:

3.1. Cumhuriyet Dönemi Ortaöğretim Mantık Ders Kitaplarında Yer Alan Biyoloji Teorileri

Bu başlıkta Cumhuriyet dönemi ortaöğretim mantık ders kitaplarında yer alan biyoloji teorilerine ilişkin bulgular verilmiştir. Felsefi ve ilmi teoriler olarak kategorilere ayrılan teoriler, temalar olarak tablo 1’de yer almaktadır. Her bir temaya ait olarak incelenen ders kitaplarından kodlar oluşturulmuştur. Tablo 1’de içerik analizine tabi tutulan Cumhuriyet

dönemi ortaöğretim mantık ders kitaplarında yer alan biyoloji teorilerinin frekans dağılımları verilmiştir.

Tablo 1: Cumhuriyet Dönemi Ortaöğretim Mantık Ders Kitaplarında Yer Alan Biyoloji Teorilerinin İçerik Analizi

Kategoriler	Temalar	Kodlar	f
Felsefi Teoriler	1.Mekanizm	Hayatı maddeye indirgeme	7
		Fizikoşimik kuvvetler	3
		Atomizm	3
		Hayat olaylarının bir makine gibi işlemesi	3
		Fizik, kimya ve mekanik kanunların birleştirilmesi	2
	2.Dinamizm (Gürellik)	Mekanizmin karşıtı	5
		Hayat ile maddenin ayrımı	3
		Bir itilmenin mahsulü olan hayat	1
	3.Animizm (Canlılık)	Hayatsal olayları yapan ruh ilkesi	5
		Hem hayat olayları hem de akıl işleyişinde temel olan ruh prensibi	3
		Hayati olayları bilinçli kuvvete, ruha döndürme	2
	4.Vitalizm (Dirimselcilik)	Şuura ve harekete indirgenmeyen hayati kuvvet	6
		Organları vücuda getiren canlılık-hayat prensibi	2
	5.Organisizm (Örgencilik)	Netice olan hayat	4
		Ölüme dayanan kuvvetlerin tümü olan hayat	3
		Organların görevini yapan canlılık	3
		Maddenin özel özgülüğü	2
	İlmi Teoriler	1.18. yy Cuvier Türlerin Değişmezliği (Türlerin Bakası)	Cinsler değişmez
Tüm canlı türleri hep hayatın başlangıcından beri bulunur			3
Her cins içinde tekleri taşır			1
2.18. yy. Lemarck Transformizm		Çevreye uyma	4
		Şüpheli türlerin varlığı	4
		Canlılarda görevi olmayan organların kaybolması	3
		Çevre, işlev ve kalıtım ile dönüşüm	3
		Canlı varlıklarda devam ve değişme	3
		Türlerin sonradan meydana gelmesi ve çeşitlenmesi	1
3.19. yy. Darwin Tabii Ayıklama Teorisi (Evrimleşme)		Hayat savaşı	8
		Canlı üretmesi	3
		Her canlının yaşamak kaygısıyla yaratılması	1
4.20. yy. Hgo De Vries Mütasyon		Canlı evriminde sıçrayış/atlama	5
	Tekamülün ani değişikliklerle olması	2	

Tablo 1’de görüldüğü üzere her bir kategoriye ait temalar ve her temaya ait kodlar bulunmaktadır. İki kategoriden ilki felsefi teorilerde yer alan mekanizm ile ilgili toplamda 11 mantık ders kitabından 7’sinde “hayatı maddeye indirgeme” kodunun olduğu görülmüştür. Bu konuyla ilgili olarak Hasan Ali Yücel (1929:181) “..... Bunların bir kısmı mekanizm taraftarıdır. Bunlar hayatı ‘madde’ye irca ederler.” Cemil Sena Ongun (1943:72) “Mekanizm: hayatın ve hayatsal olayların mahiyetini örgerlerin bir makine gibi kendiliğinden işlemesine, beynin bu makineyi işletecek şekilde kurulmuş ve hazırlanmış olduğuna inanır.” Hatemi Senih Sarp (1947:46) “Canlılar hakkındaki mekanizm iddiasına göre canlılar maddeden farksızdır.” Hasan Ali Yücel (1952:90) “Hayatı maddeye indirerek gören bilginlerin bu görüşlerine mekanizm denir. Zaten atomizm ve mekanizmin bütün olayları hareketle izah ettiğini görmüştük. Mekanistler bu konuda daha da ileri gitmişlerdir. Fizyolojik olayları da aynı yoldan açıklayabilmek onları Fiziko-şimik olgular halinde görürler”. İhsan Kongar (1959:67) “Bu teori hayatı maddeye irca ederek izah etmek ister” şeklinde düşünceleri ele almışlardır. Hatemi Senih Sarp (1968:83) mekanizmi fiziko-şimik teori olarak belirtmiştir. “Bu teori, canlılığı maddi elemanların bir sentezi ile açıklayan bir teoridir.” “.....Bu teoriye göre canlılık olayları, fiziko-şimik ve mekanik kanunlarına bağlı olaylardır. Canlılık maddi bir sentezin mahsulüdür” şeklinde ifadelerle yer vermiştir.

Dinamizm ile ilgili kodlara bakıldığında en sık olanı dinamizmin “mekanizm karşıtı” olduğu kodudur. Bu konuda Cemil Sena Ongun (1943:72) “Mekanizme karşı yapılan itirazlar, bu görüşün temelini teşkil eder” şeklinde ifade edilmiştir. Bu kodun dışında dinamizm ile ilgili “Hayat ile maddenin ayrımı” ve “Bir itilmenin mahsulü olan hayat” kodları yer almaktadır. Bu konuda Hatemi Senih Sarp (1947:48) ve Hazım Berge (1948:71) “Hayat maddeye benzemeyen bir varlıktır.” Hasan Ali Yücel (1955:62) “..... Ona göre hayat canlı varlığın kendi içinden gelen bir itilmenin mahsulüdür. Oluş ve evrim kudretini, o kendi bünyesinde taşımaktadır” ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca Hasan Ali Yücel (1955:62) dinamizmi finalizme ulaştığını belirten ifadelerle de yer vermiştir. “Modern dinamizmin hayat görüşü, finalizm (gayecilik) e ulaştırıyor. Finalizme göre hayat bir gayeye doğru ilerlemektedir.”

Animizm ile ilgili kodlar, bir ruh ilkesini veren “Hayatsal olayları yapan ruh ilkesi”, “Hem hayat olayları hem de akıl işleyişinde temel olan ruh prensibi”, “Hayati olayları bilinçli kuvvete, ruha döndürme” kodlarıdır. Bu kodlarla ilgili olarak Hasan Ali Yücel (1929:182) “..... Bilcümle hayati hadiseleri şuurlu bir kuvvete yani ruha irca ile tetkik eden bu mesleğe animizm derler.” Malike Uz ve Asım Uz (1944:75) “Animizm biyolojik olayları ruha irca eden bir teoridir. Hazım Berge (1948:71) “Animizme

göre hayati hadiselerin cevheri ruhtur. Hayatı dünyevi bir terkip saymak doğru değildir. Organik hadiseler ruh tarafından idare edilmektedirler. Maddenin kanunlarıyla hayat izah edilemez.” Hasan Ali Yücel (1952:90,91) “.....Animizm taraflıları cansızda bile yaratan bir kuvvet, bir can kabul ederler. Animizm, bütün hayat olaylarını, yaptığında amaç güden bir ruhla izah etmektedir.” İhsan Kongar (1959:68)“Hayatı gerçekleştiren ve idare eden prensip ruhtur. Canlı varlıktaki bütün hususiyetler ruhun tesiriyle izah edilmelidir” şeklinde tanımlar verilmiştir.

Vitalizm ile ilgili kodlar ise hayat prensibini veren “Şuura ve harekete indirgenmeyen hayati kuvvet” ile “Organları vücuda getiren canlılık-hayat prensibi” kodlarıdır. Bu konuyla ilgili olarak kitaplarda yer verilen ifadeler şu şekildedir: Hasan Ali Yücel (1929:182)“Hayati hadisenin hususi bir prensiple izah edilmeleri lüzumunu ileri süren ve bunun ne şuur ne de harekete kabili irca olmayan bir ‘hayati kuvvet: une forcevital’ olarak kabul edilen noktai nazara da ‘vitalizm’ derler.” Aynı görüş Malike Uz ve Asım Uz (1944)’un kitabında da yer almaktadır. Bunun yanında Cemil Sena Ongun (1943:72)“Canlılarda bedenden müstakil bir hayat ilkesi kabul etmek.” Hazım Berge (1948:72)“Vitalistlere göre madde ve ruhtan ayrı bir hayat prensibi vardır. Hayatı vücuda getiren uzviyet değil, bilakis uzviyeti vücuda getiren bu hayat prensibidir.” Malik Adalan ve Kazım Baykal (1955:98)“Hayatın biricik kaynağı olarak vital bir kuvvet kabul eden bir doktrindir.” İhsan Kongar (1959:68) “Vitalistlere göre hayat (hayati bir kuvvetin) gerçekleştirdiği hadisedir. Bu yüzden canlılığı madde kanunları değil, hayati kuvvetle izah etmeliyiz” şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Felsefi teoriler içerisinde yer alan son teori organizizm ile ilgili kodlara bakıldığında ise konuyla ilgili olarak “Netice olan hayat”, “Ölüme dayanan kuvvetlerin tümü olan hayat”, “Organların görevini yapan canlılık” ile “Maddenin özel özgülüğü” şeklinde kodların olduğu görülmektedir. Bu kodlar ile ilgili ders kitaplarında kullanılan ifadeler ise; Hasan Ali Yücel (1929:182) “.....hayat ölüme mukavemet eden kuvvetlerin heyeti umumiyesidir. .... İşte bu telakkiye hayatiyatta ‘organicisme’ namı verilir” Bu ifadenin Türkçeleşmiş versiyonu Cemil Sena Ongun (1943:72)’un ders kitabında “Bişa’ya ait olan bu kuram, hayatı ölüme dayanan kuvvetlerin mecmuu olarak kabul eder” ya da Hasan Ali Yücel (1952:91)’in ders kitabında “Hayat ölüme karşı koyan kuvvetlerdir” şeklinde görülmektedir. Bu ifadelerin yanında Malike Uz ve Asım Uz (1944:76)“19. asır biyoloji bilginleri yeni bir hal tarzı buldular. Onlar hayatı bir prensip değil, bir netice olarak tasavvur ettiler.” Hatemi Senih Sarp (1947:48)“Nihayet son zamanlarda canlılığı, organların görevlerini yapmalarından ileri gelen bir hal saydılar. Buna da “örgencilik” denildi.”

Hazım Berge (1948:72) *“Bu teoriye göre hayat maddenin genel hassaları ile izah edilemediği gibi hayat prensibi ile de izah edilemez. Hayat maddenin özel hassaları ile izah edilebilir. Maddenin genel hassaları hareketi meydana getirdiği gibi, hususi hassaları da hayata varlık verir.”* Malik Adalan ve Kazım Baykal (1955:98) *“Hayat bir Prensip değildir, belki organik yaşayışın bir sonucudur; organların dış şekillerinden ve hareketlerinden mekanik olarak meydana gelir şeklinde bir iddiadır.”* İhsan Kongar (1959:68) *“Bu teoriye göre her organ, hususi bir kuvvetin mahsulüdür. Hayatın bütünü de bu kuvvetler doğurur”* ifadeleri de yer almaktadır.

İki kategoriden ikinci kategoriye oluşturan ilmi teorilerde ise yıllara göre dağılım gerçekleşmiş ve kodlar bu dağılıma göre oluşmuştur. 18. yy Cuvier Türlerin Değişmezliği temasında “Cinsler değişmez”, “Tüm canlı türleri hep hayatın başlangıcından beri bulunur” ve “Her cins içinde tekleri taşır” kodları yer almaktadır. Bu kodlar çerçevesinde konu ile ilgili olarak Hasan Ali Yücel (1929:183) *“Cuvier’ e göre cinsler değişmezdi; her cinse dahil olan efradın mücehhez bulunduğu aza ve muhtelif uzviyetler arz üzerinde hayatın başladığı andan itibaren mevcut idiler. İşte bu telakkiye hayatiyatta “nev’in bekası” nazariyesi derler”* şeklinde ifade edilmiştir. Aynı şekilde Hasan Ali Yücel (1952:91) *“Cuvier’ye göre cinsler değişmezdi. Her cins, içinde bulunan teklerin varlığını teşkil eden organlar, Dünya üzerinde hayatın başladığı andan beri mevcut idiler. İşte bu teoriye Türlerin Değişmezliği Teorisi derler”* şeklinde Türkçe ifadeler ile belirtmiştir. Bu süreçte konuyla ilgili olarak 1944- Malike Uz ve Asım Uz: *“Eskiden canlı türlerinin birbirinden ayrı olarak yaratıldığı zannedilmekte idi. Mesela Cuvier’e göre bütün türler ve cinslerin hayatın başlangıcından beri mevcuddu. Türler hakkındaki bu teoriye ‘türlerin bakası’ ismi verilir.”* şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. 1947- Hatemi Senih Sarp ve 1948- Hazım Berge ise türlerin sabit, değişmez olduğu ile ilgili Cuvier’e değinmeden artık bu düşüncenin yerinden kalktığını belirten ifadelerde bulunmuşlardır. 1955- Malik Adalan ve Kazım Baykal ise *“türlerin değişmediğini, çok çeşitli olarak belirlendiğini ve öylece sürüp gittiğini söyleyen Küviye (Cuvier) dir. Eskiden birbiri ile ilgisi olmayan bir takım türler yaratılmıştır ve her tür kendi aleminde böylece yaşamaktadır fikrini ortaya atmıştır”* görüşü ile düşüncelerini ifade etmiştir. Yine 1955’te Hasan Ali Yücel diğer kitaplardaki düşüncelerine sadık kalıp farklı bir anlatımla konuya değinmiştir. Bu hususta 1955- Hasan Ali Yücel: *“18 inci asırda Fransız Cuvier (Küvye), türün devamı teorisini ortaya koydu. Ona göre, bugün dünyada var olan canlı türlerin hepsi aynı şekilde hayatın başlangıcından beri bulunmaktadırlar. Fertler gelip geçicidir, türler bakidir, değişmez”* ifadelerinde bulunmuştur. Bu konuda son olarak 1959- İhsan Kongar: *“Paleontolojinin kurucusu meşhur âlim Cuvier bütün cins*

ve nevilerin sabit olduğu fikrini müdafaa etti” şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir.

18. yy. Lemarck, Transformizm konusu ile ilgili kodlar “Şüpheli türlerin varlığı”, “Çevre, işlev ve kalıtım ile dönüşüm”, “Çevreye uyma”, “Canlılarda görevi olmayan organların kaybolması”, “Türlerin sonradan meydana gelmesi ve çeşitlenmesi” ile “Canlı varlıklarda devam ve değişme” dir. Kodlar ile ilgili olarak Ağaoğlu Tezer (1929:96) “Lemarck ve telmizlerine göre hayvan muhitine intibak için cehteder. Muhit tahavvül ederse hayvan da yeni şeraite intibaka çalışır. İhtiyacı tayin eden muhittir. İhtiyaç uzvu tahavvül ettirir veya yaratır. Binaenaleyh neville arasında tahavvülü mucip olan muhite intibak mes’elesidir. Bu nazariye lamarkizm namını alır” şeklinde ifadelerde bulunmuştur. Lemarck’ın transformizmi konusunda Hasan Ali Yücel (1929:183) ise istehaliye olarak adlandırdığı konuda “Lemarck, teşekkül etmiş neville arasında mutevassıt bir vaziyette bulunan ve evsafı bariz olmayan ‘şüpheli nevi’ lerin mevcudiyetini görerek nevin bekası nazariyesine kail olmamıştı. Bundan mülhem olarak canlı vücutlere deymumet ve tekamül mefhumlarını tatbik ediyordu” ifadelerini kullanarak düşüncelerini belirtmiştir. Cemil Sena Ongun bu teoriyi evolutionisme-evrimcilik olarak ele almıştır. Bu konuda Cemil Sena Ongun (1943:72) “Spencer’a ait olan bu geniş kuramın biyolojiyi ilgilendirmesi Lamark ve Darwin’le olmuştur. Lamark’a göre: Canlıların başkalaşımındaki sebep, doğal çevrenin etkisidir. Çevre şartları değiştikçe hayvanın şekli ve hayat karakterleri değişir; çevre, kendine uymayan yarattığı ya öldürür ya başka bir çevreye atar....” şeklinde ifadelerde bulunmuştur. Ayrıca konu ile ilgili Malike Uz ve Asım Uz (1944:76) “Lamarck teorisine transformizm-dönüşümcülük ismi verilir. Lamarck türlerin arasında aracı bir vaziyette bulunan ve açık olmayan bir takım şüpheli türler görmüştür. Bundan şöyle bir netice çıkartmıştır: Hayvan türleri bazı tesirlerle yavaş yavaş değişmektedirler. Bu tesirler çevre, alışkanlık ve ihtiyaçlardır. Bilhassa çevre diğerlerinden daha önemlidir. Keza ihtiyaçlar organların vücuda gelmesinde büyük bir amildir. Her hayvanın çevreye intibakı bir zarurettir.” Hatemi Senih Sarp (1947:49) “Lemarck’a göre canlıların başkalaşmalarının sebebi çevrenin etkisidir. Yani hayvanların yaşadıkları çevrenin şartları değiştikçe bu çevreye uymak için, hayvanların karakterleri de bu şartlarla beraber değişiyor. Gene Lamark’a göre başkalaşmanın ikinci bir sebebi, canlılarda görevi kalmayan organların kaybolmasıdır. Lamark hayvanların kazandıkları bu karakterlerin veraset(katılı) yoluyla sabitleştiği iddiasındadır.” Hazım Berge (1948:73) “Lamarck’a göre canlı varlıkların tekamülü başlıca üç faktörle olmaktadır: 1- Çevre (....) içinde yaşayanlara doğrudan doğruya tesir eder..... 2- İşlev organları geliştirir ve yaratır..... 3- Fertlerde teşekkül etmiş olan hususiyetleri katılım

muhafaza eder...” Hasan Ali Yücel (1952:92) “... Lamarck .... Canlı varlıklarda devam ve değişme olduğunu kabul ediyordu. Çeşitli hayvanların ırkları bulunduğunu ve onların organik durumlarını anlamak için hayvanın yavaş yavaş değiştiğini ve bazı etkilerin işe karışmasıyla ahenkli bir surette geliştiklerini kabul ediyordu.” Malik Adalan ve Kazım Baykal (1955:99) “... türlerin sonradan meydana geldiğini ve çeşitlenmekte bulunduğunu ilerin süren görüş de transformizm’dir.” Hasan Ali Yücel (1955:62) “18 inci asrın sonunda Fransız Lamarck (Lamark), türün devamı teorisini, şüpheli türlerin varlığını ileri sürerek reddetti ve yerine transformizm (şekil değiştiricilik) teorisini ortaya koydu. (Muayyen türlerin karakterlerini tam olarak taşımayan türlere şüpheli tür denir.)” İhsan Kongar (1959:69) “Lamarck transformist görüşünü çevreye uyma teorisıyla izah ediyordu .....” Hatemi Senih Sarp (1968:83) “Evrimcilik teorisinin temsilcilerinin Lamarck (1744-1829) canlı türlerinin şekil değiştirerek evrimleşmenin sebeplerini çevrenin etkisi... ve organların kullanılması .... ile açıklar” gibi yorumlarda bulunmuşlardır.

19. yy. Darwin Tabii Ayıklama Teorisi (Evrimleşme) temasında ise “Hayat savaşı”, “Canlı üremesi” ve “Her canlının yaşamak kaygısıyla yaratılması” ile ilgili kodlar yer almaktadır bu kodlar ile ilgili kitaplarda Ağaoğlu Tezer (1929:96) “Darvinizm’e göre hayattaki tenevvü ve tahavvül hayat mücadelesine ve tabii istifaya kabili ircadır. Her nevi fevkalade bir surette tekesür etmeye müstaittir. Fakat mekan ve gıda mahduttur. Bu suretle bir mücadele başlar, zayıf olanlar mücadelede ölür.” Hasan Ali Yücel (1929:184) “İstifa nazariyesi olarak gen kuramda Darwin “Nevilerin menşei: I’originesdes especes” namındaki muhallet eserinde bütün ehli hayvanların sinai ve tedrici bir tesirle gayrirehli nevilerden hasıl olduğunu iddia eder.” Cemil Sena Ogun (1943:73) “Darven’e göre de, hayat savaşı canlıdaki değişmelerin sebebidir. Bu savaş zayıfların mahvolmasını, kuvvetlinin devamını temin eder ki buna doğal ayıklanma denilir. Spencer bu değişmeler ve evrimin yavaş yavaş yükselerek, gelişerek vukua geldiğine inanır; fakat Vriye ve Bergson’a göre bu evrim atlama sureti ile olur.” Hatemi Senih Sarp (1947:49) “Darven’e göre, başkalaşmanın sebebi, canlıların yaşamak için yaptıkları savaşta kuvvetlilerin zayıfları yenmek suretiyle meydana gelen olaydır. Buna doğal ayıklama adı verilmiştir.” Hazım Berge (1948:73) “Darwin’e göre her canlı yaşamak kaygusuyla yaratılmıştır. Fakat bütün canlıların nevileri çoğalmakta ve yaşamakta devam etmiş olsalardı, yeryüzü ne bunları almaya kafi gelir ne de yiyecek gıda bulunabilirdi. Bundan dolayı canlılar arasında dehşetli ve kanlı bir kavga vardır. bu hayat kavgasında faydalı olan hususiyetlere tesadüf olarak sahip olan fertler yaşamakta devam ederler. Aynı nesilden olan kabileyitsizler ise ortadan kalkar. Vukua gelen

bu ayıklama neticesinde ilk nevilerden çok farklı tipler meydana gelir.” Hasan Ali Yücel (1952:92,93)“... Darwin “Türlerin Kaynağı” adındaki büyük eserinde bütün evcil hayvanların, dereceli bir etkiyle evcil olmayan, sonradan yetiştirme türlerden çıktıklarını ileri sürer.... Evcil olmayan bir çeşitten beslenme yolları ve eğitimle başka türlerin doğuşuna ve onlardaki bu başkılıklara Ayıklama(selection) dedi. Tabiatın yaptığı ayıklamada hayvan için faydalı ve insanın gözünden kaçacak kadar ince vasıfların seçildiği görülür. Tabiatınkindinde bütün organlar savaşa girerler. Buna Darwin Hayat Savaşı der.” Malik Adalan ve Kazım Baykal (1955:99,100) “..... Evcil hayvanlar, insanlar tarafından değişikliğe uğratılmaktadır. Tepeli ve paçalı güvercinler, bunun bir misalidir. Bundan anlaşılmıştır ki, canlılar ayıklanabiliyor. Evcil olmayan hayvanlar da tabiatdaki besin maddelerinin üremekten daha az oldukları için, kuvvetliler zayıf olanların zararına olarak gelişirler. Bu ayıklanma tabiidir.” Hasan Ali Yücel (1955:63)“Darwin, Lamarck’ın eksik bıraktığı noktaları tamamladı. Onun ortaya koyduğu tabii ayıklama teorisine göre, canlılar aleminde yeni türler meydana gelirken, canlı varlığın kendisi için lüzumsuz organlar ortadan kalkıyor ve hayati fonksiyonlarını en iyi şekilde yapmaya elverişli organlar meydana geliyor” gibi düşünceler ileri sürmüşlerdir. İhsan Kongar (1959:69) nevilere kaynağı için çevreye uyma kanununu yeterli olmadığını Darwin’in hayat kavgası kanunu ile açıkladığını belirtmiş ve ayıklamadan bahsetmiştir. Hatemi Senih Sarp (1968:84) da aynı görüşleri “yaşamaya elverişli olamayanlar ayıklanır. Elverişli olanlar yaşamaya devam ederler. Böylece bir intibak hasıl olur” cümleleri ile ifade etmiştir.

Son olarak tablo 1’de 20. yy. Hgo De Vries Mütasyon temasındaki “Canlı evriminde sıçrayış/atlama”, “Tekamülün ani değişikliklerle olması” kodları yer almaktadır. Bu kodlarla ilgili olarak Cemil Sena Ongun Darwin ile ilgili söylemlerinde Hgo De Vries ile ilgili görüşlerde bulunmuştur. Bunun yanında konuyla ilgili Hatemi Senih Sarp (1947:49) başkalaşmanın bir sebebinin de bir atılımında başkalaşma anlamında atlama şeklinde olan evrim olduğunu ifade etmiştir. Hazım Berge (1948:74)“Tekamülün yavaş ve devamlı değişmeler neticesinde hasıl olduğu telakkisine en zıt olan nazariye Hollandalı nebatat alimi Hugo de Vries’in ani tekamül nazariyesidir. Buna mutasyon teorisi de denir..... Vries’ye göre tekamül ağır ve devamlı değişiklikler suretinde olmaz. Ani değişiklikler ve sıçrayışlar şeklinde vücut bulur.” Hasan Ali Yücel (1955:64)“Lamarck ve Darwin, daima yeni türleri meydana getirmek için canlıların ağır ağır evrimlendiklerini kabul ediyorlardı. 1900 senelerine doğru Hugo De Vries (Hügo Ddö Vri), bu evrimlenmede, yer yer mutasyon denilen ve yeni türlerde, evvelkilerin vasıflarıyla açıklanması imkansız değişmelerin bulunduğunu gösterdi. Canlıların evriminde sıçrayışların bulunduğu fikrini ortaya koydu.” İhsan Kongar (1959:69) “... canlılar, gıda ve iklim

şartlarının ani değişmeleriyle mutasyonlarla yeni nev'ileri gerçekleştirdiler.” İhsan Kongar bu düşünceleri ile kalmayıp Bergson'un konu ile ilgili görüşlerine de yer vermiştir. “*H. Bergson'a göre Lemarck'ın çevreye uyuma teorisi, Darwin'in hayat kavgası kanunu, Spencer'in tekamül prensibi, Hugo De Vrie'nin mutasyonizmi canlıların tekamülünü aydınlatmaya elverişli görüşler değildir. Bu teorilerin müşterek hatası, canlıdaki tekamül zeka ile anlamaya çalışmaları ve dış faktörlerle izaha kalkışmalarıdır*”(Kongar, 1959:70). Hatemi Senih Sarp (1968:84) birden değişme teorisi olarak adlandırdığı mutasyonizmi, canlıların dönüşümünün uzun devirler içinde değil birden bire bir atılımla olduğunu ileri sürmüştür.

3.2. Cumhuriyet Dönemi Ortaöğretim Mantık Ders Kitaplarında Yer Alan Evrim Teorilerinde Pozitivizm Etkisi

Evrim Teorisi'nin içinde yer aldığı ve de kabul edilmesinde önemli rolü olan paradigmanın en önemli unsurlarından biri pozitivistizmdir. “Pozitivizm gerek 19. yüzyılın gerekse 20. yüzyılın en etkili felsefi sistemlerinden birisi olmuştur. Bu felsefe, her türlü metafiziği reddederken, bilimi metafiziğin yerine koymaya çabalar” (Taslaman; 2007:87).

Pozitivizm Auguste Comte tarafından bir felsefi sistemin adı olarak kullanılmıştır ve bu akım 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ülkelerinde yaygınlık kazanmıştır. 20. yüzyıldan itibaren bir takım farklılaşma ve dönüşümlere uğramış haliyle yaygınlaşmıştır. Pozitivizm temelde aynı fikirde olsalar da sosyal ve evrimci pozitivistizm olarak iki ayrı yön takip etmiştir. Sosyal pozitivistizm Auguste Comte tarafından savunulmuştur. Comte'a göre pozitivistizm “insanlığın yalnızca gözlenebilir olgulara, onlar arasındaki ilişkilere ve olguların gözlenmesi yoluyla keşfedilen yasalara dayanan, olgun, entelektüel pozitif ya da bilimsel anlayış evresidir” (West; 1998:87). Comte pozitivistizmi “teolojik ve metafizik felsefeleri yıkmaya çalışan, aydınlanmacı akıl ışığında gözlem ve deneyi esas alarak somut olguları incelemeye önem veren bir felsefe olarak görmüştür” (Kızılcılık; 2013:228). Bu yolla da bilimin yöntemlerini ve sonuçlarını kullanarak daha adil bir sosyal örgütlenme sağlanabileceği düşüncesindedir. Comte'a göre pozitivistizmin amacı da zaten toplum olaylarını incelemek ve topluma yön vermektir. Comte, toplumu yaşayan bir organizma olarak görür. Toplum durağan değil, sürekli hareketli yönü olan sosyal bir dinamiğe sahiptir. Bu sosyal dinamiğin de temel idesi ilerlemedir ve ilerlemenin düzeni de Comte'un üç hal yasası adını verdiği yasaya açıklanır (Gökberg; 2005:417). Bu yasaya göre ilk evre teolojik evredir. Bu evrede insan düşüncesi tamamen antropomorfik (insan biçimcilik- insan niteliklerinin başka bir varlığa atfedilmesi) ve animist bir

görünümde. Burada her şey amaç, irade ve ruh kategorileriyle değerlendirilir. Bir şeyin varoluşu ve ona yüklenmiş olan amaç veya onda mevcut olduğuna inanılan ruh yoluyla açıklanır (Cevizci; 2014). Bu dönem de yine kendi içinde fetişizm, politeizm ve monoteizm olmak üzere üçe ayrılır. Fetişizmde bizzat objeler ruh sahibi, canlı ve zeki olarak düşünülür. Politeizmde, her biri belli bir grup obje yahut olayı idare eden görünmez varlıklar düşünülür. Monoteizmde ise bütün bu hususi Tanrılar, alami yarattıktan sonra, onu gerek doğrudan doğruya, gerek ikinci neviden tabiat üstü kuvvetler vasıtasıyla idare eden tek Tanrı fikrinde erirler (Weber, 1964; Küçük, 1985). “Ancak hayattaki tekâmül (evrim) neticesi insanoğlu; zamanla olayları din ile değil, fizikötesi sebeplerle, bizzat olayların kendi içlerinde var olduğu kabul edilen gizli özellikler, soyut ve gizli kuvvetlerle izah etmeğe başlamışlardır” (Çelikkaya; 1998:61). Bu noktada da artık ikinci evre olan metafizik evreye geçilmiştir. Bu evrede artık animist düşünme ortadan kalkmıştır. Etkileri sürse de amaç veya irade düşüncesi bir soyutlamaya dönüşmüştür (Cevizci; 2014). Zaman ilerledikçe pozitif bilimler dönemine ulaşılmıştır. Gerçek, artık bu bilimlerin bize verdikleridir ve deneyle elde edilendir. Metafizik, artık dinleri yıkmış ve sahayı deneysel ilme hazırlamıştır (Weber; 1964). A. Comte'a göre de asıl beklenen evre bu evredir. Çünkü bu evre olayları yürüten kuvvetin sadece tabiat kanunları olduğunu kabul eder. İnsan düşüncesindeki evrimleşmenin ulaşılmış bulunduğu en son evre bu evredir. Artık olaylar, ne ilahi duygular, ne de gizli özelliklerle açıklanmaktadır. Olaylar sade ve sadece deney ve gözleme dayanan gerçek sebeplerle açıklanmaktadır (Küçük; 1985). Bu yüzden de Comte bu evreye pozitif evre demektedir. Görüldüğü gibi Comte'ta ‘ucu kapalı evrim’ fikri vardır. Pozitivist aşamayla evrimsel süreç kapanmakta ve en mükemmel aşamaya ulaşılmış bulunmaktadır (Taslaman; 2007). Evrim kavramının 19. yüzyılda zihinlere yerleşmesini sağlayan Comte metafiziksel unsurlara daha yatkın olan Lamarck'ın Evrim Teorisi'ni reddetmektedir. Comte Evrim Teorisi'nin tam zıttı olan türlerin değişmediği görüşünü kabul eder ve hayvanların taksonomik sınıflaması gözlem yoluyla yapıldığı için, bunu pozitif yöntemin başarısı olarak kabul eder (Comte; 2001).

Evrimci pozitivism ise 19.yy'ın ikinci yarısından sonra doğa bilimlerindeki gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Evrim teorisi bilginin pozitif bir anlayışla ve bir evrim içinde ele alınmasına neden olmuş ve gelişmesini sağlamıştır. Bu anlayışın ilk temsilcisi de H. Spencer olmuştur. Spencer'a göre, evrim fizik dünyada olduğu gibi biyoloji, psikoloji ve sosyolojide de mevcuttur. Toplum bir organizma gibi gelişir. Ahlak da bu evrimin sonuçlarından birisidir. Dolayısıyla Spencer, evrimin sadece tabiatla değil insanla ilgili tüm alanlarda geçerli olduğu görüşündedir. Ona göre bilimlerin görevi bu evrimi ortaya çıkarmaktır.

Spencer, bilimin görünüşün ötesine geçemeyeceğini düşünür. Fakat yine de görünüşün ötesinde ve görünenin bağlı olduğu bilinmeyen ve sınırlandırılmayan bazı kuvvetlerin varlığını da kabul etmiştir (Ural; 2006). Spencer, kendi döneminde büyük etkisi olan Comte'un toplumlara evrimci yaklaşımının ve pozitivistizminin etkisi altında kalmıştır. O, etkisi altında olduğu fiziksel yaklaşımdan sosyolojik yaklaşıma kadar geniş bir alanı evrim ile birbirine bağlamıştır (Taslaman; 2007). Spencer, gerek bilimin, gerek toplumların gelişimini Comte gibi canlı bir organizmaya benzetmektedir. Spencer'a göre, sosyal organizmalar ile bireysel organizmalar arasında benzerlik vardır. Bunun nedeni toplum da tıpkı yaşayan bir organizma gibi sürekli bir büyüme ve gelişme olmasıdır. Yaşayan organizmalar gibi büyüdükçe kendisini meydana getiren parçalar farklılaşmaya başlarlar ve böylece toplumların yapıları da doğal olarak büyür. Birbirlerine benzeyen parçalar ise farklı etkinliklere sahip nitelikte olurlar. Bu etkinliklerden birinin varlığı diğerinin ortaya çıkmasına da neden olabilir. Böylece karşılıklı yardım, parçaların birbirlerine bağımlılıklarını anlamlı hale getirir. Birlikte yaşayan bu parçalar tıpkı bireysel organizmalarda olduğu gibi bir bütün meydana getirirler. Yani Spencer'in evrimi süreklilik isteyen bir süreçtir (Tolan; 1996). Görüldüğü üzere Spencer da Comte gibi bilimin evrimsel bir süreçten geçtiğini ileri sürmüştür. Yalnız bu evrimsel sürecin oluşmasında sadece Comte'un değil; aynı zamanda Darwinizm'in de etkisi olmuştur. Spencer, Darwin'in doğal ayıklanma kavramını benimsemiştir. Fakat Spencer, yeni türlerin meydana gelme nedenlerini sadece bu ayıklanma ile buradaki yaşama savaşına kötü ayak uyduranların ezildiklerini ileri süren mekanik elenme ilkesinde bulmaz. Bu mekanik ilke ancak ilkel organizmalarda ağır basabilir. Yüksek örgütlü canlılarda bunun yerini aktif bir uyuma durumu alır (Gökberk; 2005). Bu da Lamarck'ın ilkesi'dir. Spencer, her ne kadar Evrim Teorisi'ni sosyoloji ve etik alanına uygulamasını ifade eden 'Sosyal Darwinizm' ile özdeşleştirildiği için daha çok Darwin ile arasında bağ kuruluyorsa da aslında o, biyolojide Lamarck'ın takipçisi olmuştur. Spencer ile evrimci pozitivistizm Darwin ve Lamarck etkileriyle kendini göstermiştir. Böylece pozitivistizmin evrim teorisi anlayışlarında nasıl bir etkide bulunduğu da ortaya konulmuştur.

4. Tartışma ve Sonuç

Öğretim programları, dersler, konular, içerik hakkında bilgi veren programlardır. Bu programlar Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Hatta Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1924'te Türkiye'ye davet edilen John Dewey'nin hazırladığı rapor doğrultusunda daha çok ilköğretim programlarının geliştirilmesine ağırlık verildiği görülmüştür.

Demirel (1992) ortaöğretim programlarının geliştirilmesi çalışmaları ise daha çok 1953-54 yıllarında ağırlık kazandığını ifade etmiştir. Fakat yine de ortaöğretim düzeyindeki de yer alan kitaplarda konu ve ders listeleri de görülmektedir. Özellikle “1950’li yıllara kadar Türkiye’de program geliştirme, daha çok dersler ve konular listesi hazırlamak anlamında kullanılmıştır. 1952 yılında yurdumuza gelerek incelemeler yapan Wofford’un hazırladığı raporun da etkisiyle bu anlayış yerini, eğitim sisteminden ne beklendiğine ilişkin resmin tümünü göz önünde tutan “Programı Geliştirme Sistemi” anlayışına bırakmıştır” (Cord, Argon ve H.Ü. Mühendislik Fakültesi; 1997:26).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye’de 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Yasası) ile tüm öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplanmış ve bu durum da okul programları üzerinde kapsamlı değişikliklerin yapılmasına neden olmuştur. Eğitim programlarındaki değişiklikler laiklik, batıya dönüş ve müsbet bilimler ile gerçekleşmiştir (Varış, 1970:70). Bu değişiklikler tüm ders kitaplarında görülmektedir. Laiklik, batıya dönüş ve müsbet bilimler doğrultusunda yapılan değişiklikler kendini mantık kitaplarında da göstermiştir. Özellikle bilimleri ele alması doğrultusunda bu duruma rastlanılmıştır. Mantık ders kitapları içinde yer alan konulara bakıldığında metodoloji başlığı altında bilimlerin sıralandığı ve ele alındığı görülmüştür. Fakat mantık konusu ve çerçevesi gereği ile bilimleri altında sıralayan bir yapısı bulunmamaktadır. Özellikle bu bilimler arasında biyoloji teorileri dikkati çekmektedir. Çünkü bu terimlerden pozitivistik uzanan bir yapı ortaya konulmuştur. Artık ruhsal, metafizik, mistik öğelerden çıkılıp pozitif bilimler ile ilerlemeyi ve deney-gözleme dayalı bilgilerin elde edilmesi süreci ortaya çıkmıştır.

Mantık ders kitaplarında felsefi teorilerin yanında pozitivistik etkisiyle ilmi teorilere de yoğun şekilde yer verildiği görülmüştür. Bu temel bilimsel yaklaşımı olan Pozitivistik etkisinin sadece ilmi teorilerde değil, felsefi teorilerde de olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü pozitivistik, bilimsel çalışmalara olanak sağlayan bir yaklaşımdır. Pozitivistik etkisi ile bu dönemde birçok yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımların da özellikle 1924, 1935, 1957 mantık dersi öğretim programları ile mantık ders kitaplarında yer aldığı saptanmıştır. Comte ile gerçekleşen pozitivistik sürecinde evrim ile ilgili metafiziksel unsurlara daha yatkın olan Lamarck’ın Evrim Teorisi’ni reddedilmiş ve bu görüşün tam zıttı olan türlerin değişmediği görüşü kabul edilmiştir. Comte, hayvanların taksonomik sınıflamasının gözlem yoluyla yapılmasından dolayı bu durumu pozitif yöntem ile ilişkilendirmiş ve bunun büyük bir başarı olduğunu söylemiştir. Görüldüğü üzere evrim süreci ile birlikte yapılan değişiklikler kendini mantık ders kitaplarında biyoloji konu altında

göstermiştir. Bu da ders kitaplarındaki konuların ve içeriklerin değişim süreçlerini göstermektedir.

Cumhuriyet dönemi ortaöğretim mantık ders kitaplarındaki biyolojinin içinde olan teorilere bakıldığında mekanizm, dinamizm, animizm, vitalizm, organizm, felsefi teoriler içerisinde; 18. yy Cuvier'in Türlerin Değişmezliği, 18. yy Lemarck'ın Transformizm, 19. yy Darwin'in Tabii Ayıklama ve 20. yy Hgo De Vries'in Mütasyon Teorileri ilmi teoriler içerisinde yer almıştır. Mantık ders kitaplarındaki bu teorilerin açıklamalarında genel olarak birlikteliğin sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu teorilerin açıklamalarını yazarlar farklı şekillerde yapmışlardır. Örneğin mekanizm için "Hayatı maddeye indirgeme", "fizikoşimik kuvvetler", "atomizm", "hayat olaylarının bir makine gibi işlemesi", "fizik, kimya ve mekanik kanunların birleştirilmesi" gibi farklı açıklamalar yapılmıştır.

İlmi teorilerde ise örneğin 18. yy Lemarck'ın Transformizm'i için "çevreye uyma", "şüpheli türlerin varlığı", "canlılarda görevi olmayan organların kaybolması", "çevre, işlev ve kalıtım ile dönüşüm", "canlı varlıklarda devam ve değişme", "türlerin sonradan meydana gelmesi ve çeşitlenmesi" gibi farklı açıklamalar yapılmıştır. Tüm bu açıklamalardan üzerinde tam uzlaşma olmayan ve genel tartışma konusu olan yaklaşımlarda Cumhuriyet döneminde de uzlaşamadığı, dolayısıyla kavram kargaşasının olduğu anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet döneminde mantık ders kitaplarında yer alan bu yaklaşımlarda kavram birlikteliği sağlanamamış olsa da dönemin siyasi yapısının bu yaklaşımları mantık ders kitapları içerisine almasını, adı geçen yaklaşımları mantıksal bir zeminde temellendirmeye çalıştığının göstergesi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu durum pozitivizmin önce siyasi yapıyı etkilediği sonra ders kitaplarında karşılık bulduğu yorumunu getirmektedir. Özellikle de Comte ile gerçekleşen pozitivist süreçte bu durum daha net görülmektedir. Bu dönemde evrim ile ilgili metafiziksel unsurlara daha yatkın olan Lamarck'ın Evrim Teorisi'ni reddedilmiş ve bu görüşün tam zıttı olan türlerin değişmediği görüşü kabul edilmiştir. Comte, hayvanların taksonomik sınıflamasının gözlem yoluyla yapılmasından dolayı bu durumu pozitif yöntem ile ilişkilendirmiş ve bunun büyük bir başarı olduğunu söylemiştir. Görüldüğü üzere evrim süreci ile birlikte yapılan değişiklikler kendini mantık ders kitaplarında biyoloji konu altında göstermiştir. Bu da ders kitaplarındaki konuların ve içeriklerin değişim süreçlerini göstermiştir. Fakat 1957 öğretim programından sonra metodoloji başlığı altında yer alan bu bilim sınıflamalarının kaldırılması ile artık hem mantık ders kitapları kendi alanına özgü konulardan oluşmuş

hem de mantık ders kitaplarında pozitivistimin etkisinin azaldığı görülmüştür.

Kaynaklar

- Adalan, M. & Baykal, K. (1955). *Mantık*. Bursa: Aysan Matbaası.
- Berge, H. (1948). *Mantık*. İstanbul: Güven Basımevi.
- Cevizci, A. (2014). *Felsefe Tarihi*. (4. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K.(2007). *Research methods in education* (6thed.). New York, NY: Routledge.
- Comte, A. (2001). *Pozitif Felsefe Kursları*. Erkan Ataçay (Çev). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Cord, Argon & H.Ü. Mühendislik Fakültesi Vakfı (1997). *Orta Öğretimi Geliştirmeye Yönelik Fizibilite Çalışması: Sektörel Durum Analizi*. Ankara.
- Çelikkaya, H. (1198). Olayların Çözümüne Veya Çözüm Olayına Sosyolojik Bir Yaklaşım. *M Ü Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*,(10), 59-73.
- Demirel, Ö. (1992). Türkiye'de Program Geliştirme Uygulamaları. *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 27-43.
- Devlet Matbaası. (1953). 3101.
- Duman, E.Z.(2014). *Ortaöğretimde Cumhuriyet Dönemi Mantık Ders Kitaplarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Gökberg, M. (2005). *Felsefe Tarihi*. (16. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kızılcılık, S. (2013). *Franfurt Okulu*. (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kongar, İ. (1959). *Mantık*. İstanbul: Sıralar Matbaası.
- Küçük, H.(1985). *Antikçağdan Günümüze Sistemik Felsefe Tarihi*, İstanbul: Dersaadet Yayınevi.
- Maarif Vekâleti Tebliğler Dergisi (7 Ekim). 976(20).147-177.
- Merriam, S. B.(2013). Dokümanlardan veri toplanması. (çev. Selahattin Turan& Hamit Özen). S Turan (Ed.). *Nitel araştırma, desen ve uygulama için rehber* içinde (ss.131-155). Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Ongun, C. S. (1943). *Felsefe ve sosyoloji*.
- Patton, M. Q. (2014). Nitel Desenler Ve Veri Toplama. Çev. B. Tarman & M. F. Yiğit *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* . Ed. M. Bütün ve S. B. Demir. Ankara: Pagem Akademi. 209-257
- Sarp, H. S. (1947). *Mantık*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Sarp, H. S. (1968). *Mantık*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Şimşek, H & Yıldırım, A. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Taslaman, C. (2007). *Evrin Teorisi, Felsefe ve Tanrı*. İstanbul:İstanbul Yayınevi.
- Tavşancıl, E. & Aslan, E. (2001). *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul:Epsilon Yayınları.
- Tezer, A. (1929). *Suri ve tatbiki mantık*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Tolan, B(1339). *Toplum Bilimlerine Giriş*. (4. Baskı). Ankara: Murat&Adım Yayıncılık.
- Ural, Ş. (2006). *Pozitivist felsefe*. (2. Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Weber, A.(1964). *Felsefe Tarihi*. H.Vehbi Eralp (Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- West, D. (1998). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. Çev. A. Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Varış, F.(1976). *Eğitimde Program Geliştirme. Teori ve Teknikler*. Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları No: 53
- Yücel, H. A. (1929). *Surî ve Tatbikî Mantık*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Yücel, H. A. (1952). *Mantık Dersleri*. Milli Eğitim Basımevi.
- Yücel, H. A. (1955). *Mantık Dersleri*. Milli Eğitim Basımevi.
- 1935 Lise Programı (1934). İstanbul: Devlet Matbaası.